

Előszó

A nyelv a társadalommal szimbiózisban élve folyamatosan változik, és a technikai újdonságok révén felgyorsult élet még gyorsabb nyelvi változásokat indukál napjainkban. A műszaki vívmányok nemcsak egy újfajta (szak)szókincs kialakulását eredményezik nyelvünkben, hanem alkalmazásuk, használatuk során már meglévő szókészletünk megújulását is. (Gondoljunk csak a mobiltelefonok rövid szöveges üzeneteire és az „írott beszéltnyelviségre”!)

Különösen gyakran formálódik újra és újra a szleng. Ennek oka, hogy használatát egyszerre jellemzi az egyéniség kifejezésének vágya és a nyelvi divattá válás, a másoktól való elkülönülési szándék és a csoporton belüli összetartozás kifejezése. Vagyis egy szlengszó vagy -kifejezés sokszor éppen azért születik, hogy mintegy nyelvi „kódként” megfejtethetlen legyen a beavatatlanok számára, és/vagy kiemelje a közlőt társai közül. Az elem újdonsága, expresszivitása viszont éppen ezen funkcióinak elvesztését indukálja: szélesebb körben elterjedve már sem egyedi, sem virágnyelvi nem lesz. A nyelvi divattá válás pedig ellentétes a szleng alapvető fogalmával, ezért rövid idő alatt újabb és újabb elemek jönnek létre, tovább bővítve ezzel a szlengszókincset. A pszichológiai és társadalmi okokon kívül nyelvi tényezők is hatnak a szleng alakulására. Szépítő szlenggel jelölhetünk például egy köznyelvben tabuként kezelt fogalmat (**bendzsó** ’női nemi szerv’), de betölthet a szleng egy esetleges nyelvi kifejezésbeli hiányt is (**huligán** ’italba belerepült rovar, muslica’).

A felsorolt igényeket kielégítheti a szleng idegen nyelvi átvételekkel, alaki vagy jelentésbeli változásokkal, belső kölcsönzésekkel vagy valódi, belső fejlesztésű szavakkal és kifejezésekkel. A magyar szlenghasználó nagy többségben színesíti beszédét olyan szavakkal, amelyek köznyelvnek minősülnek egy másik – általában cigány, jiddis és német – nyelvben (**haver** ’barát’), vagy egy idegen nyelvi – általában angol és német – szleng tükörfordításai (**kivan** ’fáradt, idegileg kikészült’) vagy szó szerinti átvételei (**forget** ’felejtsd el’). Jelentős mértékben gyarapítják a szlenget az alaki változások is: amikor egy köznyelvi szó alakját lerövidítik és további (kicsinyítő) képzőkkel látják el (**husi** ’hús’). E szavak egy részét úgy is felfoghatjuk, mint a gyermeknyelvből való belső kölcsönzés eredményeit, hiszen az alapvetően kisgyermekektől használt alakok fiatalok és idősek szájából már tréfásan (vagy infantilisen) hangozhatnak. De kölcsönözhet elemeket a szleng a magyar nyelv további változataiból, így a köznyelv-

ből, a nyelvjárásokból vagy a szaknyelvekből is. Az ily módon átvett szavak általában jelentésváltozáson mennek át, mert a szlengben egy új, de az eredetivel valamilyen összefüggésben álló jelentést kapnak (**király** 'nagyon jó'). „Valódi” szlengnek tartom az olyan szóösszetételeket és kifejezéseket, amelyek tagjai ugyan léteztek már valamely nyelvváltozat elemeként, de egymás mellé csak a szlengben kerültek (**csontrakéta** 'sovány').

De mi is voltaképpen a szleng? A sokszor élesen ellenkező nézetek mellett a kutatók többsége egyetért azzal, hogy erre a kérdésre nem adhatunk egyszólamú választ. Komplexitásánál fogva a szleng lényegét az imént részletezett társadalmi, pszichológiai, nyelvi, valamint további – nyelvhasználati, stilisztikai, stb. – tényezőinek bemutatásával és más fogalmaktól való elhatárolása során közelíthetjük meg.

A szleng használatát tekintve sokáig igaz volt az az állítás, hogy szlengben elsősorban (fő)városi, alsóbb társadalmi osztályból származó fiatal férfiak beszélnek. Napjainkra viszont nemcsak egy-egy szlengszó, hanem maga a jelenség is olyannyira elterjedt, hogy városiak és vidékiek, műveltebbek és kevésbé műveltek, fiatalok és idősek, férfiak és nők egyaránt használják szóban és írásban, bár természetesen nem egyforma gyakorisággal. A szlenges kifejezésmódnak ma már csak a nyelvhasználati helyénvalóság szabhat korlátokat, vagyis tudnunk kell, mikor, milyen kommunikációs közegben választhatjuk a szlenget. A szlenghasználat megfelelő közege az informális, bizalmas társalgás. Aki pedig formális, hivatalos beszédhelyzetben is a szlengszókészletből válogatja szavait, azt a nyelvi értékítélet jelensége alapján közönséges, komolytalan, gyermeges és/vagy műveletlen embernek tarthatják – a szó vagy kifejezés stílusárnyalatától függően. Meggondolandó például, hogy ha valaki *fejtágitáson* vesz részt, annak valóban hasznos-e a továbbképzés, és hogy aki *szeriz* vagy *imcsiz* valakit, az lehet-e igazán szerelmes.

Közelebb juthatunk a szleng fogalmához kizárásos alapon is: ha összefoglaljuk, mi *nem* lehet a szleng. Nem nyelvjárás, mert frazeológiáját nagy részben önkényes, tudatos szóalkotások teszik ki. A terminus szűkebb értelmében nem nevezhetjük a magyar szlenget argónak (tolvajnyelvnek, jassznyelvnek) sem, mert ma már nem csak a társadalmon kívül álló, alvilági elemek szókincsét jelenti. Nem zsargon, mert szavai és kifejezései nem egy élesen körülhatárolható szakmai vagy társadalmi csoport szókincsét alkotják. Ugyanígy nem (csak) ifjúsági vagy diáknyelv, mert bár a fiatalok mindig is fogékonyabbak voltak az alsóbb társadalmi rétegekből induló szavak átvételére és használatára, tudjuk, látjuk, halljuk, hogy bizony nem csak rájuk jellemző. Továbbá a diákok is megalkották a maguk

iskolai szókincsét, ám ez csak egy fogalomcsoportját képezi a szlengnek. Végül az említett nyelvhasználati elterjedtség miatt nem követhetjük ma már Bárczi Géza „pesti nyelv” megjelölését sem. Magyar műszó híján angol példára tehát szlengnek nevezzük azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyek az előző bekezdésekben felsorolt kritériumoknak megfelelnek. (Helyszükében természetesen nem említhettem meg a szleng minden tényezőjét, csak a legalapvetőbb jellemzőket, amelyek a szleng fogalmát hivatottak körvonalazni a nyelvész és laikus olvasók számára egyaránt.)

A SZÓTÁR TARTALMA

E szótár természetesen nem vállalkozik a magyar nyelv minden szlengjének közlésére, hanem címének megfelelően kétezer olyan szlengszót és -kifejezést tartalmaz, amelyekkel bármikor találkozhatunk napjainkban az újságokban, a televíziós műsorokban, az interneten, iskolai, munkahelyi, családi, baráti beszélgetések során vagy akár az utcán is. Ez a szlengszótár tehát nem tematikus: a diák-, a katonai, a sport-, a kábítószeres, a börtön- vagy bármely más közösség szlengszókincséből csak olyan szavakat és kifejezéseket mutat be, amelyek csoporttól függetlenek lehetnek, azaz bárki ismerheti és használhatja. Nem kell például börtönben ülnünk ahhoz, hogy a *fekvő nyolcas* nehézségeiről gondolkodjunk, és bölcsészdiploma nélkül is beszélgethetünk a *tarisznyarások* olvasmányairól. Az viszont szükséges hozzá, hogy értsük e szavak szlengbeli jelentését – ehhez nyújt segítséget ez az általános szlengszótár. A szótár anyagát jelentős részben a saját gyűjtés adja, amelyet az alább feltüntetett korábbi szótárak ma is ismert és aktuális szlengjei egészítenek ki.

A SZÓTÁR FELÉPÍTÉSE

A szótár 2000 eleme úgy adódik össze, hogy az ismétlések elkerülése végett a morfológiai felépítés szempontjából alig különböző változatok egy címszó alatt találhatóak meg (**susnya** [**susnyás, susnyákos, süsnyés**] ’sűrű növényzetű, gazonos terület, gaz’; **zsír** [**zsiros, zsírkutya, zsírzsák**] ’nagyon jó’). Az eltérő alakok oka lehet például az igekötőváltás **bedöglik** [**ledöglik**] ’elromlik, nem működik’), a képzőcsere (**amcsi** [**ami**] ’amerikai’) vagy a szórendcsere (**a levegőben lóg** [**lóg a levegőben**] ’bizonytalan, kérdéses’). A változatok közül mindig a leggyakoribb áll címszói szerepben (a gyakoriságról lásd később).

Gyakori, hogy egy szlengszóhoz vagy -kifejezéshez több jelentés is társul, amelyek fogalomkör, szófaj és stílus szempontjából is különböz-

hetnek. Ezért az egy szlenghez tartozó jelentéseket minden szempontból külön elemeztük és külön példamondattal is szemléltettük (**uzsidoboz**: 1. ♦♦♦ *fn* 'uzsonnás doboz' *Már megint otthagytam az iskolában az uzsidobozomat.* 2. ♦ GÚNY. *fn* v. *mn* 'alacsony és kövér' *Az az uzsidoboz biztosan nem bír sokáig futni.*). Mint láthatjuk, az egy szlenghez tartozó jelentések sokszor igen különbözőek lehetnek, ennek oka pedig az, hogy a nyelv jelentésrendszerét nagyfokú kötetlenség jellemzi és szoros kapcsolatban áll a folyton változó kultúrával. A jelentés megértését segítik elő az értelmezésbeli kiegészítések, amelyeket a jelentéseken belül olvashatunk szögletes zárójelben (**ezredes [százados]** 'hazug [ember, akinek csak minden ezredik v. századik szava igaz]'). További funkciója, hogy behatárolja a szleng használati körét (**elpunnyad**: 1. ♦ *i* 'elfárad [ember]' *Olyan unalmas könyvet olvastam, hogy tisztára elpunnyadtam.* 2. ♦ *i* 'elromlik [műszaki tárgy]' *Vajon mitől punnyadt el már megint a vasaló?*).

Az egyes jelentések gyakoriságát a sötét rombuszok száma jelzi. Bár a szleng megjelenési orgánuma nem kizárólag a világháló, úgy gondoltuk, hogy a szóbeli megnyilvánulások után ez tükrözi leginkább a szleng használati gyakoriságát, az internetes naplóknak, fórumoknak – mint az „írott beszéltnyelviség” legjellemzőbb közvetítőinek – köszönhetően. A magyar nyelvű weblapok között keresve tehát gyakorinak számít e szótárban a 10 000 feletti találat (ezt három rombusz jelzi), átlagosnak az 1000 és 10 000 közötti találat (két rombusz) és ritkának az 1000 alatti találat (egy rombusz).

A szlengről való megfelelően differenciált gondolkodást segíti, ha az egyes elemeket stílusárnyalatok szerint is jellemezzük. Ennek kapcsán megcáfolhatjuk azt az általános nézetet, amelyet Carl Sandburg amerikai költő fogalmazott meg frappánsan: „*A szleng az, amikor a nyelv feltűri az ingujját, beleköp a tenyerébe, és munkához lát*”. Bár a vélemény jól szemlélteti a szleng lényegét, a kérdés ennél jóval összetettebb. Kövecses Zoltán példáját követve úgy gondolom, hogy ezek az általában informális környezetben közölt szavak és kifejezések a *bizalmas* vagy *argó* árnyalaton belül ugyanúgy hordozhatják a *tréfás*, *gúnyos*, *kedveskedő*, *közönséges*, *lekicsinylő* vagy *szépitő* minősítést, mint köznyelvi vagy bármely más csoportnyelvi szókincsünk elemei. Ezekhez hasonlóan természetesen a szlengek közül sem sorolhatunk minden szót és kifejezést e hat minősítés alá, hiszen vannak hangulatilag közömbös szavaink és szlengszavaink is (**beszól** 'megmondja a véleményét'), viszont olyanok is, amelyek több stílusérték kritériumait is kielégítik (**hátizsák**: TRÉF., GÚNY. 'asszony, feleség'). Tehát a szlengszókincs messze nem csak durva és vulgáris elemekből áll – ahogyan ez a szótár sem.

Számos olyan szleng létezik mai nyelvünkben, amely egy-egy nép- vagy embercsoportot gúnyosan vagy lekicsinylően jelöl (**napbarnított**:

GÚNY. 'cigány v. roma'), vagy egy népnevet használt fel szlengként negatív cselekedetek, tulajdonságok megnevezésére (**zsidóskodik**: PEJ. 'garasoskodik'). A példamondatoknak szintén e stílusminősítéseknek megfelelő negatívumot kell közvetíteniük, ám ezek a sztereotip tartalmak kizárólag a szlengszó vagy -kifejezés mondatbeli viselkedésének és jelentésének érzékeltetésére szolgálnak. A szlengszókincs e gyakori és ismert elemeit nem hagyhattuk ki a szótárból, de fontosnak tartjuk leszögezni, hogy sem ez a tény, sem a példamondatok nem tükröznek semmiféle szerzői vagy kiadói véleményt, és ezekkel semmiféle közösséget nem vállalunk.

A példamondatok minden esetben fiktívek, a bennük található nevek tartalommal való egyezése kizárólag a véletlen műve, ahogyan az egyes szám első személy gyakori használata sem a szerzőre utal. Már említett szerepük, hogy a definiált szlengszó vagy -kifejezés mondatba kerülésének lehetőségeit bemutassák, és még inkább megkönnyítsék a megértést. Erre azért is van szükség, mert bizonyos szlengszavak szófaja, így viselkedése kérdéses lehet. A szlengszótárban szerepel több mint félszáz főnévként és melléknévként egyaránt viselkedő szó: ezek hagyományosan népnevek [**meka** 'mexikói (ember)'] vagy olyan szavak, amelyek kontextustól függően állhatnak mindkét szófaj szerepében [**pufirizsa** 'alacsony és kövér (ember, kül. gyerek)']. Találkozhatunk néhány olyan szlenggel is, amely az ige és a melléknév között váltakozik: ennek oka, hogy egy vagy több tulajdonságot, jellemzőt egy cselekvés fejez ki és a szövegben is igeként viselkedik – tehát egy igei szlengnek melléknévvvel definiált jelentése van (**belefér** 'megoldható, elfogadható' *Belefér még indulásig egy fürdés és egy hajmosás?*). A jelenség magyarázata ez esetben a redukció: a *belefér az időbe* kifejezés rövidült le olyannyira, hogy kissé csúsztatott tartalmát már csak az ige közvetíti a mondat állítmányaként.

A szótár további különlegessége, hogy a szlengszavak után azok vonzatait is felsorakoztatja, így a példamondattal együtt voltaképpen egyértelművé teszi az alkalmazást. A jelentések vonzatai csak abban az esetben szerepelnek, ha azok különböznek a szlengétől (**feszít** [**feszeng**]: <vmire> 'dicsekszik vmivel', de **betámad**: <vmit v. vkit> 'megtámad').

A könyv végén található fogalomkörüi szinonimamutató tematikusan csoportosítja a szlengszótár elemeit a köznyelvi változat rokon értelmű szavaként, megkönnyítve ezzel a böngészést és a célzott keresést. Egyes elemek több fogalomkörhöz is tartozhatnak (például az alkoholos italok a *Táplálkozás – Ital* és a *Hobbi, szabadidő – Italozás* témakörbe is), ám a tömörség kedvéért ezeket csak az egyik helyen jelöltük. A fogalomkörök e műben felsorolt szlenges elemeinek teljes megismeréséhez tehát a teljes mutató és természetesen a szótár olvasgatása ajánlott.

A SZÓTÁR CÉLJA

A szlengszótár különleges olvasmány lehet mindenki számára, aki érdeklődik a magyar nyelv legfrissebb jelenségei iránt, és haszonnal forgathatják azok, akik a nyelvet használó és alakító emberekkel foglalkoznak, érintkeznek nap mint nap: tehát szülők és gyerekek, pedagógusok és tanítványok, igazgatók és beosztottak, alvilági emberek és rendőrök, ellenőrök, pincérek, pszichológusok, zenészek, sportolók, művészek, és még sorolhatnánk – vagy mondjuk inkább úgy, hogy ősök és skacok, lélek-idomárok és emíliák, főmuftik és aktakukacok, vagányok és jardok, kallerek és pingvinek?

A szótár nem titkolt célja az is, hogy olyan szlengszavak és -kifejezések jelentésével is megismertesse olvasóit, amelyek valóban tolvajnyelvi, virágnyelvi alakokként funkcionálnak, nemcsak a hatóságok, hanem a szülők és a pedagógusok előtt is. Számos tanulmány, cikk, műsor szól ugyanis a fiatalok káros szórakozási szokásairól, amelyet gyakran még a szemfüles nevelő sem képes észrevenni egészen a komolyabb baj megtörténteig, mert gyermeke, tanítványa olyan „kódszavakat” használ a barátaival való társalgás közben, amely az idősebb korosztály számára értelmezhetetlen. E szlengszótár számos ilyen kódot feltör, és természetükből fakadóan e szavak és kifejezések általában szépítő minősítést kaptak benne (**ad az érzésnek** ’berúg’; **teker** ’marihuánás cigarettát szív’).

Láthattuk, hogy a szlengnek ugyanúgy viselkednek a nyelvi rendszerben, mint köznyelvi és más csoportnyelvi társaik: ugyanúgy hat rájuk a nyelvi változás és a jelentésrendszer kötetlensége, ugyanolyan stílusminősítésekkel illethetjük őket, és bizony ugyanolyan gyakran használja őket a többség, elsősorban a fiatalok. Ennek fényében megállapíthatjuk, hogy a szleng ma már anyanyelvünk szerves része, és ugyanúgy érdemes és szükséges számba vennünk őket, mint Az ékesszólás kiskönyvtára sorozat többi tagját: a közmondásokat, a szólásokat, a szinonimákat, az új szavakat, valamint a meg nem honosodott kifejezéseket.

Hálás köszönetem Korompay Klárának, Kiss Jenőnek és Kiss Gábornak a szakmai segítségért és a biztatásért, Pusztai Ferencnek és Bárdosi Vilmosnak az alapos lektorálásért, valamint családomnak, barátaimnak és ismerőseimnek a támogatásért és az új szlengekért.

Tapolca–Budapest, 2008. április

Parapatics Andrea